

НАПРЯМ 1. ГЕНЕЗА ТА СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Адамович С.В., завідувач кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника доктор історичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0003-4236-741X>

Нелегітимність згідно норм міжнародного та національного права російських псевдореферендумів на окупованих територіях України у вересні 2022 р.

Неспровокована і жорстока російська військова агресія щодо незалежної держави України є унікальною для ХХІ століття, абсолютно архаїчною колоніальною війною імперії. Жорстокість ведення війни зі сторони росіян обумовлена тим, що поразка росії в цій війні буде екзистенційною поразкою останньої імперії Європи і наступним її розпадом на окремі національні держави. російські війська масово вчиняють воєнні злочини, а заяви державного керівництва російської федерації є свідченням того, що політика цієї країни здійснюється з наміром знищити українців як націю, тобто підпадають під визначення геноциду [2, с.7].

Відзначимо, що на захоплених росією з лютого 2022 р. територіях окупанти усувають населення від українських джерел інформації, поширюють свою пропаганду, силоміць приводять систему освіти у відповідність до російської, виплачують соціальні виплати та зарплату в рублях, видають російські паспорти, пов'язують користування послугами та правами з російським

громадянством, вербують колаборантів та вдаються до репресій і терору [10].

Однак перед російськими окупаційними адміністраціями Донецької, Запорізької, Луганської, Херсонської областей стояло питання легітимізації своєї присутності на українських землях, для чого було і організовано та проведено фейкові референдуми 23-27 вересня 2022 р. Загалом в антидемократичних політичних режимах референдуми можуть слугувати скоріше розширеними руками неліберального уряду, ніж наданням людям прямого доступу до прийняття рішень [4]. Потенціал вирішення конфліктів референдумами про самовизначення є умовним, залежно від того, чи проводяться вони за взаємною згодою відповідних груп меншості та більшості [3].

Міжнародне законодавство не передбачає проведення країною-агресором референдумів на окупованих територіях і визнання їх. Крім того, зовнішній спостерігач не може оцінити репрезентативність та результати голосування через непрозорий характер виборчої процедури, репресії і примус до голосування мешканців окупованих територій. Як свідчать факти на тимчасово окупованих частинах територій Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей у зв'язку з організацією псевдореферендумів з боку окупаційної адміністрації вчинялися незаконні дії, що становили загрозу життю, здоров'ю та гідності громадян України. Цим порушувалася стаття 43 додатку Гаазької конвенції про закони та звичаї війни на суходолі 1907 р., яка закріплює положення про те, що держава-окупант має максимально дотримуватися національних законів окупованої держави і вимоги статті 47 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни щодо непорушності прав населення окупованих територій [11; 5].

Не легітимними були референдуми 2022 р. і з точки зору національного законодавства. Так, Конституцією України у статті 73, визначено, що питання про зміну території України вирішуються виключно всеукраїнським референдумом, який відповідно до статті 72 проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як

трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області та призначається Верховною Радою або Президентом України [7].

Натомість стаття 3 Закону «Про всеукраїнський референдум» забороняє проведення референдумів, що «спрямовані на ліквідацію незалежності України, порушення державного суверенітету, територіальної цілісності України, створення загрози національній безпеці України, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі». Водночас з початком широкомасштабної російської військової агресії 24 лютого 2022 р. був введений воєнний стан, а статтею 20 Закону також встановлено заборона щодо призначення (проголошення) та проведення всеукраїнського референдуму в разі введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях [6].

Для фальсифікації результатів росіяни заздалегідь примусово збирали паспортні дані мешканців окупованих територій, залякували населення, що їх позбавлять доступу до медичної та освітньої галузей, ізолюють від соціального забезпечення. Напередодні голосування росіяни вчиняли обстріли окупованих територій, звинувачуючи в них Збройні Сили України. Люди, що публічно висловлювалися проти референдуму зазнавали репресій, а на співпрацю з окупаційним режимом пішли тільки окремі люмпенізовані елементи суспільства.

Окупанти не організували належно виборчі дільниці, не забезпечили прозорого виборчого процесу та свободи волевиявлення. Під час самого незаконного голосування на виборців чинився психологічний та фізичний тиск зі сторони російських військових і колаборантів, застосовувалися елементи підкупу.

Попри це, мешканці окупованих територій переважною більшістю проігнорували вибори, чим продемонстрували проукраїнську позицію. Зазначимо, що виборчий процес не був репрезентативним і через те, що переважна більшість населення

тимчасово окупованих територій на момент проведення псевдореферендумів через воєнні дії знаходилася поза їх межами [9, с.35]. Але це не стало перешкодою для фальсифікації результатів референдуму. Так, в розбитих майже повністю Лисичанську, Сєвєродонецьку, Рубіжному окупанти заявили про явку від 41 до 46 %, але не мали списків населення, яке в цих містах залишилося [8].

27 вересня 2022 р. влада рф заявила про 90 % явку на виборах і те, що 87-99 % з них віддали свої голоси за входження областей до складу рф. 30 вересня 2022 р. в. путін підписав «договори про входження до складу рф» Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей.

Отже, референдум 23-27 вересня 2022 р. на окупованих рф територіях відбувався зі сторони російської окупаційної влади з порушеннями норм міжнародного та національного законодавства, з масштабним використанням примусу, переслідувань і застосуванням фальсифікацій. Під час імітації волевиявлення громадян не було дотримано демократичних процедур.

Сфальсифіковане з численними правопорушеннями росіянами опитування стало ще одною злочинною сторінкою російської військової агресії в Україні, його організатори і виконавці повинні понести належне покарання. Відзначимо, що перспективи покарання громадян російської федерації за злочини в Україні можуть бути реалізовані через національні суди в Україні з подальшим формуванням відповідної практики Європейського суду з прав людини, Міжнародного кримінального суду і через створення спеціального міжнародного трибуналу щодо України [1].

Список використаних джерел:

1. Adamovych S., Mykytyn Y., Prystach L., Savetchuk N., Kozych I. Prospects for Punishing Citizens of the Russian Federation for War Crimes in Ukraine in 2014-2022. *Pakistan Journal of Criminology*. 2023. Vol.15, no. 02. 227-242.

2. Адамович С. Притягнення до відповідальності вищого військового і політичного керівництва росії за геноцид проти українців. *Law & Society*. 2022. № 6. С. 3-10.
3. Germann M. Pax populi? An analysis of the conflict resolution potential of referendums on self-determination. *European political science review*. 2022. Vol. 12, pp. 403-423.
4. Gherghina S., Farcas R., Oross, D. Referendums as extended arms of the government: evidence from an illiberal regime. *East european politics*. 2024. 02 Apr., pp. 1-24.
5. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
6. Закон України «Про всеукраїнський референдум». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>.
7. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Петренко Р. «Референдум» на Луганщині: окупанти вигадали явку до 50% у розбитих вщент містах – ОВА. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/25/7368957/>
9. Скобельська О. Псевдореферендуми на тимчасово окупованих територіях України: питання легітимності та засобів реагування. *Нове українське право*. 2022. Вип. 5. С. 31-36.
10. Zhurzhenko T. Terror, Collaboration and Resistance Russian Rule in the Newly Occupied Territories of Ukraine. *Osteuropa*. 2022. Vol. 72, no. 6-8, pp. 179-200.
11. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.